

М. М. Разумей, аспірант Академії митної служби України, головний державний інспектор відділу організації контролю за визначенням митної вартості Управління митної вартості, класифікації товарів та заходів регулювання ЗЕД Департаменту митної справи Міністерства доходів і зборів України

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕЛЕКТРОННОГО УПРАВЛІННЯ

Присвячено питанням підвищення ефективності здійснення державної митної справи як результату застосування електронного управління в митних органах України. Увага акцентується на сучасних інформаційно-телекомунікаційних системах і технологіях, а також їх ролі у формуванні дійових механізмів державного управління у сфері митної справи.

Ключові слова: електронне управління; державна митна справа; інформаційно-телекомунікаційні системи; інформаційні технології.

This article aims to highlight improving of state customs affairs efficiency as a result of e-government application in customs bodies of Ukraine. Much attention is focused on the modern information and telecommunication systems and technologies and their role in the formation of effective public administration mechanisms in the field of customs affairs.

Key words: e-government; state customs affairs; information and telecommunication systems; information technology.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій та комп'ютеризація процесів людської діяльності зумовлюють перехід в електронну площину всіх аспектів взаємовідносин між людьми, організаціями та державою. Електронний уряд, електронне врядування, електронна держава – це все слова, які асоціюються з новою філософією державного управління. Але для побудови дійсно ефективного електронного управління в державі необхідною (хоч і недостатньою) умовою є впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій на всіх рівнях державного апарату та в усіх його структурах.

Електронне управління у сфері митної справи потребує особливої уваги не лише тому, що це одна з найважливіших основ функціонування сучасної національної економіки. Справа в тому, що Україна чітко визначилась із курсом своєї інтеграції до світової спільноти, приєдналась до ряду міжнародних угод та конвенцій, стала членом багатьох міжнародних організацій, де митна справа розвивається шляхом впровадження й використання новітніх розробок в інформаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми розвитку державної митної справи на засадах впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій досліджувались ученими-практиками в даній галузі, такими як: П. В. Пашко, П. Я. Пісной, І. В. Дорда, О. М. Івашкович, І. Г. Бережнюк, А. Д. Войцещук та ін.

Проте публікації та розробки зазначених фахівців спрямовані переважно на спрощення митних процедур і виконання взятих міжнародних зобов'язань щодо інформатизації та комп'ютеризації митної справи України. Питання безпеки держави розглядалось у розрізі захисту та зберігання інформації. Виняток становлять лише розробки та дослідження П. В. Пашка, який сформулював та впровадив у сферу митної справи концепцію “митної безпеки” [1].

© М. М. Разумей, 2014

Але проблема забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України у контексті суцільного спрощення митних процедур, упровадження міжнародних стандартів та інтеграції до світової економіки з використанням електронного управління залишається недостатньо висвітленою і потребує додаткових досліджень.

Мета статті – аналіз механізмів розвитку державної митної справи в контексті електронного управління, а також визначення умов ефективного впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій у діяльність митних органів України з урахуванням необхідності забезпечення безпеки держави в цілому.

Виклад основного матеріалу. Впровадження методів та засобів електронного управління у сфері державної митної справи має передбачати насамперед підвищення ефективності функціонування митних органів, забезпечення безпеки держави та спрощення митних процедур. Розвиток митної справи без застосування новітніх інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій у сучасному світі фактично неможливий.

П. 1 Положення про Державну фіскальну службу України (далі – ДФС) визначає, що державну політику у сфері державної митної справи реалізує ДФС [2].

Уряд прийняв рішення створити ДФС як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення [3].

Нині як для правонаступника прав та обов'язків центрального органу виконавчої влади одним із завдань новоствореної ДФС є збереження всіх здобутків Державної митної служби України (далі – ДМСУ) та Міністерства доходів і зборів України у сфері ІТ-технологій, а також їх примноження та виведення державної митної справи на якісно новий рівень розвитку.

Законодавчо визначено, що саме ДФС забезпечує розвиток, здійснює впровадження і технічне супроводження інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, автоматизацію процедур, зокрема контроль за повнотою та правильною виконання митних формальностей, організовує впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання [2].

Застосування інформаційних технологій в митній справі відповідає вимогам міжнародної митної спільноти, які зафіксовані у Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) [4], Рамкових стандартах безпеки та спрощення торгівлі (Рамкові стандарти) [5] та ряді інших міжнародних документів.

Київська конвенція передбачає максимальне практичне використання інформаційних технологій, розглядаючи їх як один із принципів митного оформлення, реалізація якого сприятиме спрощенню та гармонізації митних процедур; установлює стандартне правило використання інформаційних технологій і засобів електронних комунікацій для вдосконалення митного контролю.

Україна приєдналась до Київської конвенції 05.10.2006 р., але фактичне приєднання нашої держави відбулось лише 2011 р. шляхом прийняття Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур” від 15.02.2011 р. № 3018-IV. Конвенція набула чинності для України з 15.09.2011 р.

В Україні розпочато наближення національного митного законодавства до всіх без винятку положень оновленої Київської конвенції. У сфері митної справи прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на відображення положень конвенції в практиці роботи митних органів. Саме завдяки імплементації положень Київської конвенції у національне законодавство створено умови для розвитку електронного декларування в Україні.

Свій внесок у розвиток інформаційних технологій внесли також Рамкові стандарти – Резолюція Ради митного співробітництва щодо Рамкових стандартів безпеки та спрощення міжнародної торгівлі, прийнята Всесвітньою митною організацією (далі – ВМО) під час 105/106 сесії в м. Брюссель 23 червня 2005 р.

Рамкові стандарти містять дві “опори” митної діяльності: 1. Система угод між митними адміністраціями. 2. Партнерські відносини між митними службами та підприємницькою спільнотою. Щодо першої “опори” розробники Рамкових стандартів визначили 11 стандартів, щодо другої – 6. Ці “опори” передбачають наявність набору стандартів, які скомпоновані таким чином, що гарантують легке розуміння та оперативне застосування на міжнародному рівні.

Практично всі ці стандарти передбачають застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для їх ефективної реалізації. Члени Всесвітньої митної організації (166 країн станом на 23.06.2005), включаючи ДМСУ, підписали Декларацію про наміри щодо імплементації Рамкових стандартів, згідно з якою Україна розпочала процес імплементації цих міжнародних норм.

Новим Митним кодексом України (далі – МКУ), який набрав чинності з 06.06.2012 р., імplementовано положення Кіотської конвенції, Рамкових стандартів та інших міжнародних документів. Кодекс увібрав у себе кращі традиції митної справи країн світу, в тому числі в частині використання інформаційних технологій.

Безпосередньо гл. 5 МКУ врегульовано питання використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у державній митній справі. Зокрема, проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення здійснюється з використанням інформаційних технологій, у тому числі заснованих на інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, і засобів їх забезпечення. Впровадження інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем здійснюється відповідно до міжнародних стандартів і стандартів України. Відповідність національним стандартам інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і засобів їх забезпечення підтверджується законодавством [6].

Міжнародна спільнота і ВМО не стоять на місці та задають швидкий темп впровадження новітніх інформаційних технологій та інновацій у діяльність митних адміністрацій країн світу. Одна з останніх ініціатив ВМО – це впровадження інноваційної культури з метою становлення “Митниці майбутнього”, успіх та ефективність формування якої також напряду залежить від рівня розвитку інформаційних технологій та електронного управління в митній сфері держави.

Слід зазначити, що застосування інформаційних технологій в митній справі України та створення відповідного середовища розпочалися ще в 1992 р., з часу становлення ДМСУ та побудови Єдиної автоматизованої інформаційної системи ДМСУ (далі – ЄАІС).

ЄАІС – багатофункціональна інтегрована автоматизована система, що забезпечує інформаційну підтримку та супроводження митної справи в Україні і становить сукупність кількох взаємопов’язаних інформаційних систем та програмно-інформаційних комплексів [7].

До складу ЄАІС входять такі елементи: автоматизована інформаційна система “Центр”; автоматизована система митного оформлення та локальні підсистеми митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, що взаємодіють із автоматизованою інформаційною системою “Центр”; відомча телекомунікаційна мережа; локальні обчислювальні мережі митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій; інформаційно-телекомунікаційний комплекс “Електронна пошта”; адміністративно-правова інформаційна

підсистема; підсистема інформаційного забезпечення; система електронного документообігу; комплексна система захисту інформації; підсистема криптографічного захисту інформації; система електронного цифрового підпису.

Розвиток ЄАІС і забезпечення побудови безпаперового електронного середовища “суб’єкт зовнішньоекономічної діяльності – митниця” здійснюється в рамках Концепції створення багатофункціональної комплексної системи “Електронна митниця” з упровадженням системи електронного декларування. Метою цієї концепції є формування та створення комплексної системи на базі ЄАІС, що сприятиме забезпеченню митної безпеки України [1, 515].

Таким чином, основою електронного управління у сфері митної справи України є багатофункціональна комплексна система “Електронна митниця”, розробка принципів побудови якої розпочалася у 2005 р. Ця електронна система, спрямована на поєднання інформаційно-комунікативних технологій і механізмів їх застосування, дає можливість підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування.

Схвалена у 2008 р. Кабінетом Міністрів України Концепція створення багатофункціональної комплексної системи “Електронна митниця” була спрямована на зміцнення митної безпеки України, адаптацію ЄАІС та нової комп’ютеризованої транзитної системи ЄС, оперативне отримання актуальної та достовірної інформації про наміри щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій, створення умов для прискорення процедур митного контролю й митного оформлення, поліпшення соціального та інформаційного обслуговування населення, вдосконалення інформаційної інфраструктури ДМСУ [8].

Зокрема, передбачалися: автоматизація контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів; процесів митного оформлення товарів, транспортних засобів і громадян; обліку суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності; системи формування, збору, обробки та накопичення інформації для формування митної статистики; інтеграція системи аналізу ризиків до автоматизованих систем митного оформлення; створення системи електронного документообігу та електронного декларування; організація міжнародних каналів зв’язку для виконання угод з інформаційного обміну тощо.

Отже, “Електронна митниця” включає в себе такі підсистеми: електронне декларування; електронний документообіг; аналіз та управління ризиками; контроль за транзитом; єдину міжвідомчу автоматизовану систему збору, зберігання та обробки інформації; уніфіковану базу нормативних та довідкових документів, які використовуються в митних цілях; інформаційне забезпечення митного аудиту та правоохоронної діяльності.

Нині створено центральну базу даних електронних копій вантажних митних декларацій (ВМД), автоматизовано процеси контролю доставки вантажів і митного оформлення, функціонує внутрішня електронна пошта та транспортна мережа супутникового зв’язку, постійно вдосконалюється відомча телекомунікаційна мережа та комплексна система захисту інформації.

Електронне декларування набуло широких масштабів використання. Процедура включення до Реєстру підприємств, допущених до електронного декларування, проста та прозора. Для цього досить укласти з ДФС відповідний договір, який містить лише 5 пунктів.

Митне оформлення товарів із застосуванням електронних попередніх повідомлень, електронних попередніх декларацій та електронних ВМД здійснюється всіма без винятку митницями. При цьому спостерігається позитивна динаміка в частині збільшення кількості підприємств, що застосовують електронні документи під час митного оформлення товарів.

ДФС здійснює заходи з безоплатного забезпечення митних брокерів та інших суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, які мають намір здійснювати декларування товарів і транспортних засобів шляхом подання митних декларацій і попередніх повідомлень

у формі електронних документів, посилені сертифікатами відкритих ключів електронного цифрового підпису.

Як ефективний інструмент розвитку електронного управління процесів митного оформлення на місцях уже зарекомендували себе інформаційні термінали – програмно-технічні модулі, за допомогою яких декларантом або уповноваженою ним особою здійснюється самостійне фіксування в електронній системі митного оформлення факту й часу подачі митному органу митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та інших документів, необхідних для митного оформлення, на паперовому носіїві. Такі термінали забезпечують не тільки зручність їх використання, але й створюють подвійний контроль – з боку бізнесу і з боку посадової особи, яка має здійснити митне оформлення [9, 510].

Перехід на електронне декларування потребує посилення заходів захисту електронної інформації митних органів. Тому захист електронної інформації в інформаційних системах митних органів у сучасних умовах упровадження міжнародних стандартів здійснення митної справи стає одним із найважливіших напрямків забезпечення митної та інформаційної безпеки держави.

Захист електронної інформації в інформаційних системах митних органів – це створення і підтримка в дієздатному стані системи заходів, як технічних (інженерних, програмно-апаратних), так і нетехнічних (правових, організаційних), що дозволяють запобігти або ускладнити можливість реалізації загроз, а також знизити потенційні збитки від несанкціонованих дій з інформацією.

Захист електронної інформації в інформаційних системах митних органів забезпечується Комплексною системою захисту інформації та підсистемою криптографічного захисту інформації ЄАІС, яка забезпечує захист державних інформаційних ресурсів в автоматизованих системах, що входять до складу ЄАІС, шляхом упровадження комплексу технічних, програмних, криптографічних, організаційних та інших заходів і засобів комплексної системи захисту інформації, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності, керованості інформації.

Для формування бази даних електронних копій вантажних митних декларацій з грифом обмеження доступу митними органами створюються автоматизовані системи, які мають відповідати вимогам нормативно-правових актів у галузі захисту інформації [10, 280–281].

Упровадження електронного декларування сприяє прискоренню митних процедур, зростанню товарообігу, як наслідок, збільшенню надходжень до державного бюджету. Таким чином, зводяться до мінімуму корупційні чинники, відповідно, встановлюється атмосфера партнерства митниці та бізнесу, а також покращується інвестиційна привабливість країни.

Країни – члени Євросоюзу вже давно діють у рамках структури “Електронна Європа”, попередньо затвердивши Рішення Ради щодо створення простих умов роботи для митниці та бізнесу на безпаперовій основі.

Кабінет Міністрів України ще 2003 р. Постановою № 208 визначив одним із пріоритетних завдань щодо розвитку інформаційного суспільства надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання електронної інформаційної системи “Електронний Уряд”, яка забезпечує інформаційну взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій [11].

Електронний документообіг здійснюється відповідно до законодавства України та на підставі договорів, що визначають взаємовідносини суб’єктів електронного документообігу. Для подальшого укладання ДФС угод про інформаційне співробітництво з іншими органами державної влади необхідно завершити процедуру прийняття та погодження відповідних нормативно-правових актів компетентними органами.

Кращі фахівці митних адміністрацій світу переконані, що митна справа має здійснюватися на основі двох принципів: управління ризиками у сфері ЗЕД та здійснення митними органами перевірок підприємств після факту митного оформлення – митного аудиту [12, 41–42].

Держмитслужбою розроблено та впроваджено у діяльність Автоматизовану систему аналізу та управління ризиками (АСАУР) – сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи аналізу та управління ризиками. Митні органи реалізують АСАУР за допомогою своїх складових елементів – профілів ризику, які застосовуються під час проведення митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів. Профіль ризику автоматично попереджає про можливу наявність ризику порушення митного законодавства під час здійснення конкретної зовнішньоекономічної операції та дає вказівку щодо застосування певних форм контролю. Контрольно-перевірочна робота митних органів (митний аудит) має бути максимально орієнтована на АСАУР, оскільки відбір суб'єктів ЗЕД, які виступають в якості об'єктів перевірок, здійснюється з урахуванням критеріїв ризику.

Одним із важливих складових елементів “Електронної митниці” є також контроль за транзитом. Україна за своїм транзитним потенціалом займає лідируючі позиції у Європі. Завдяки вигідному географічному розташуванню, наявності розвиненої мережі шляхів сполучення різних видів транспорту наша держава має значний національний ресурс, який нині реалізується не повною мірою. Наявний транзитний потенціал України на транспорті загального користування (без трубопроводів) використовується лише на 50 % [13, 101].

Транзитний потенціал України необхідно виводити на якісно новий рівень за кількісними та якісними показниками, робити привабливим для іноземних операторів із перевезень товарів, гарантувати виконання Україною ряду міжнародних конвенцій, забезпечувати його функціонування як постійно діючого рентабельного сегменту економіки. Процедури митного контролю та оформлення транзитних перевезень вантажів мають бути максимально оптимізовані та забезпечувати належний контроль та зовнішньоторговельну безпеку держави.

Для дистанційного контролю за транзитними вантажами та підвищення ефективності боротьби з контрабандою наказом Міністерства фінансів України наприкінці 2012 р. затверджено Порядок використання електронних замків з функцією GPS–GSM навігації [14]. Таке нововведення гарантує доставку товару до місця призначення на території України.

Отже, митні органи отримали право виборчого встановлення електронних замків на транзитний транспорт. Уся інформація надходить до ДФС, тому будь-яке втручання в опломбований замок, відхилення від маршруту або несанкціонована затримка спричинять пильний огляд на митниці призначення. Фахівці ДФС володіють повною інформацією щодо того, чи не розвантажувався транзитний автотранспорт в Україні, а також чи відповідає пункт призначення справжньому маршруту вантажівки, зазначений у документах.

За своєю суттю електронний замок з функцією GPS–GSM навігації – це багаторазовий інформаційно-телекомунікаційний засіб, який застосовується для забезпечення ідентифікації товарів під час їх переміщення митною територією України та є складовою частиною системи захисту транзитних переміщень. Він обладнаний електронним блоком, за допомогою якого інформація про переміщення товару та закриття/відкриття замка передається за протоколами GPS–GSM зв'язку через оператора мобільного зв'язку та мережу Інтернет (з використанням виділеного каналу передачі даних) до відповідного підрозділу ДФС.

Рішення щодо застосування електронного замка приймаються керівником митниці відповідно до уповноваженою ним особою на підставі результатів застосування системи

управління ризиками. Замок безоплатно встановлюється додатково до інших видів митного забезпечення, що використовуються митними органами України. Він накладається на транспортний засіб або частину транспортного засобу (контейнер, цистерну, інше пристосування), в якому безпосередньо переміщуються товари.

Для здійснення контролю за переміщенням товарів, транспортних засобів комерційного призначення і виявлення фактів їх недоставки до митниці призначення використовується ЄАІС.

У боротьбі з контрабандою слід робити ставку на сучасні ІТ-технології та дистанційний контроль без втручання в поточну діяльність бізнесу. Необхідно створювати такі умови всередині країни, за яких контрабандна діяльність втратить свій економічний сенс, стане нерентабельною, а використання інформаційно-телекомунікаційної функції GPS–GSM навігації має стати одним із методів боротьби з цим негативним явищем у сфері зовнішньої торгівлі України [15, 51–53].

Аналізуючи інформаційне забезпечення митного аудиту та правоохоронної діяльності як складову системи “Електронна митниця”, слід зазначити, що у ДФС поступово створюється та вдосконалюється інформаційний ресурс, який поєднує податкові та митні бази. Саме у цьому один із головних плюсів об’єднання податкового та митного відомств.

Застосування сучасних інструментів митного контролю потребує широкомасштабної відкритої інтеграції інформаційних систем митниці з інформаційними системами інших міністерств і відомств, із силовими структурами інших країн. У рішеннях Євросоюзу “Електронна митниця” є базою для створення “єдиного вікна”, яке зобов’язані використовувати й інші відомства, задіяні в митній справі [1, 523].

Таким чином, багатофункціональна комплексна система “Електронна митниця” є фундаментальною основою електронного управління митної системи України, а також одним із головних механізмів розвитку державної митної справи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для ефективного впровадження електронного управління у діяльність митних органів необхідний комплексний підхід із забезпеченням синхронного розвитку у відповідному напрямку всіх учасників інформаційно-технічного процесу як на центральному, так і на регіональному рівнях.

Механізми розвитку державної митної справи потребують подальшого інформаційно-технічного забезпечення, впровадження інформаційних технологій у роботу митних органів, автоматизації процесів. Такі заходи не повинні здійснюватись виключно для спрощення митних процедур і прискорення експортно-імпорتنих операцій. Необхідно враховувати наявність ризиків та загроз безпеці держави у сфері зовнішньої торгівлі. І вже виходячи з цього, вибудовувати тактику і стратегію впровадження й використання передових технологій та інновацій.

Результатом упровадження електронного управління у сферу державної митної справи має стати не тільки його технічне застосування з підвищенням ефективності функціонування митних органів у кінцевому підсумку, але й раціональна трансформація самих процедур і процесів, а також інституцій, які їх охоплюють, для визначення нових шляхів взаємодії між учасниками такого управління. Саме тому науково-прикладні пошуки у зазначених напрямках найближчого часу мають стати предметом нових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія / П. В. Пашко. – Одеса : Пласке, 2009. – 628 с., іл.

2. Положення про Державну фіскальну службу України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 236. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>

3. Про утворення Державної фіскальної служби [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 160. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>

4. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (у змінений редакції), редакція від 26.06.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_643

5. Framework of standards to secure and facilitate global trade (June 2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org>

6. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон від 13.03.2012 р. № 4495-VI. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

7. Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Держмитслужби України [Електронний ресурс] : наказ Державної митної служби України від 04.11.2010 р. №1341. – Режим доступу : ЛІГА: ЗАКОН КОРПОРАЦІЯ ІПК “РЕГІОН++”

8. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи “Електронна митниця” [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1236-р. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-p>

9. Разумей М. М. Митний кодекс України як нормативний інструмент управління зовнішньоторговельною безпекою держави / М. М. Разумей // Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць. – Х. : ХарПІ НАДУ “Magіstr”, 2013. – № 1 (40). – С. 506–513.

10. Разумей М. М. Захист електронної інформації в інформаційних системах митних органів / М. М. Разумей // Митна енциклопедія : в 2 т. / редкол. : І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Т. 1. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – С. 280–281.

11. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний Уряд” [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 208. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-p>

12. Разумей М. М. Електронна митниця як основа електронного урядування в митній службі України / М. М. Разумей // Дні інформаційного суспільства : матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (24–25 квітня 2012 р.). – К. : Дизайн макетування та друк ТОВ “Салют”, 2012. – С. 41–43.

13. Фёдоров А. О. Перспективы развития транспортной и таможенной инфраструктуры Украины / А. О. Фёдоров // UNECE, Transport Review: Transport without borders. – 2009. – Second edition. – P. 101–108.

14. Про затвердження Порядку використання електронних замків з функцією GPS–GSM навігації [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 03.12.2012 р. № 1266. – Режим доступу : ЛІГА: ЗАКОН КОРПОРАЦІЯ ІПК „РЕГІОН++”

15. Разумей М. М. Контроль за транзитом з використанням електронних замків з функцією GPS–GSM навігації / М. М. Разумей // Дні інформаційного суспільства – 2013 : матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю (20–21 травня 2013 р.). – К. : Вид-во НАДУ, 2013. – С. 51–53.